

УДК 343.985

Назарій Гузела

магістрант Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
магістрант Інституту комп’ютерних наук
та інформаційних технологій
Національного університету “Львівська політехніка”

Михайло Гузела

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”

СУТНІСТЬ ТАКТИЧНОГО ПРИЙОМУ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

<http://doi.org/10.23939/Law2021.30.178>

© Гузела Н., Гузела М., 2021

Досліджено проблему сутності тактичних прийомів у криміналістиці. Тактичний прийом, який є основним елементом криміналістичної тактики, – це науково розроблена і практично апробована поведінка (дія) або ж комплекс дій слідчого, а також інших суб’єктів досудового та судового провадження, з метою створення найкращих умов для виявлення, збирання, дослідження, перевірки й оцінювання доказової інформації в процесі кримінального провадження. Висвітлено позиції вчених-криміналістів стосовно поняття тактичного прийому як складової криміналістичної тактики. Зокрема, на підставі аналізу багатьох наукових позицій наведено дефініцію тактичного прийому, а також основні ознаки, що його характеризують.

Висловлена позиція, що хоча тактичні прийоми є складовою частиною слідчої чи процесуальної дії, тією її найпростішою елементарною і найдоцільнішою у конкретній слідчій ситуації дією у межах проведення слідчої чи процесуальної дії, однак їх не можна ототожнювати зі слідчими (розшуковими) діями. Тактичний прийом охоплює, насамперед: дії, які відповідно до вимог кримінального процесуального закону, а також норм етики та моралі безпосередньо спрямовані на виявлення добросовісності чи недобросовісності учасників кримінального провадження (зокрема, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка); дії, які спрямовані на усунення негативних обставин на шляху вирішення завдань кримінального провадження через негативну позицію певних учасників процесу чи через недобросовісне виконання ними їхніх процесуальних обов’язків; дії, які спрямовані на розкриття можливостей тих суб’єктів кримінального процесу, які потенційно наділені певною доказовою інформацією, однак існують певні суб’єктивні перешкоди для надання цієї інформації під час проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії тощо.

Вказано на необхідність розширення можливостей використання тактичних прийомів у судових стадіях кримінального провадження відповідними суб’єктами кримінального провадження.

Ключові слова: тактичний прийом; криміналістична тактика; криміналістика.

Постановка проблеми. Криміналістична тактика як система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування досудового розслідування і судового провадження, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють доказування, а також прийомів конкретних слідчих (розшукових) дій та судових проваджень залишається чи не найефективнішим інструментом швидкого, всебічного і повного розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Проте головним елементом криміналістичної тактики залишається тактичний прийом як найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або ж оптимальна в певних умовах лінія поведінки особи, яка проводить досудове розслідування, а також яка підтримує державне обвинувачення чи веде судове провадження. Саме тактичний прийом, основний елемент криміналістичної тактики, є науково розробленою і практично апробованою поведінкою (дією) або ж комплексом дій слідчого, а також інших суб'єктів досудового та судового провадження з метою створення найкращих умов для виявлення, збирання, дослідження, перевірки і оцінювання доказової інформації в процесі кримінального провадження.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем криміналістичної тактики та, зокрема, проблеми застосування тактичних прийомів у процесі здійснення кримінального провадження зробила ціла низка вітчизняних науковців у сфері криміналістики, зокрема: В. П. Бахин, В. Г. Гончаренко, В. Е. Коновалова, І. І. Когутич, В. К. Лисиченко, В. Ю. Шепитько, В. В. Кір'яков, Н. С. Маковецька та багато інших.

Мета статті полягає у визначенні сутності тактичних прийомів як найбільш раціональних та ефективних способів дій та оптимальної в конкретних умовах тактики поведінки особи, яка проводить досудове розслідування, а також яка підтримує державне обвинувачення чи веде судове провадження тощо.

Виклад основного матеріалу. Тактичні прийоми належать до базових та основоположних понять криміналістичної тактики. Назагал тактичний прийом визначають: з одного боку, як найраціональніший і, своєю чергою, ефективний спосіб дії суб'єкта кримінального провадження (слідчого) чи його найдоцільнішу поведінку під час проведення слідчих (розшукових дій) на шляху збирання, перевірки та дослідження, а також оцінювання доказів і їх використання в доказуванні; з іншого боку, як елементарну, найдоцільнішу в конкретній слідчій ситуації дію слідчого чи працівника оперативного підрозділу, спрямовану на поліпшення ситуації [1; 10].

Деякі вчені-криміналісти іноді в поняття тактичних прийомів зараховують також техніко-криміналістичні прийоми (тобто прийоми найефективнішого використання техніко-криміналістичних засобів) [10, с. 237]. Однак ми дотримуємось позиції, що техніко-криміналістичні прийоми, так само як і рекомендації щодо їх застосування, розглядаються у криміналістичній техніці як її засоби і, відповідно, є складовою зазначеного розділу криміналістики. Що ж до криміналістичної тактики як розділу криміналістики, то вона, власне, розробляє рекомендації щодо застосування саме тактичних (тактико-криміналістичних) прийомів, тобто найбільш раціональних і ефективних способів дій, спрямованих на організацію та планування досудового розслідування, підготовку та проведення окремих процесуальних дій, зокрема поведінкових прийомів, тобто лінії поведінки суб'єкта кримінального провадження, що є, з урахуванням реальної ситуації, найдоцільнішою.

Окрім цього, вважаємо за необхідне погодитись з твердженням, що поняття тактичного прийому не слід ототожнювати з такою криміналістичною категорією, як тактична рекомендація [7, с. 54; 10, с. 238]. Тактична рекомендація, на відміну від тактичного прийому, являє собою науково обгрунтовану та багаторазово апробовану практичну пораду (рекомендацію), що стосується вибору і застосування тих чи інших тактичних прийомів. Інакше кажучи, тактична рекомендація є формою збереження та існування тактичного прийому [13, с. 7]. Так само не можна ототожнювати тактичні прийоми з окремими, навіть найпростішими слідчими (розшуковими) чи

іншими процесуальними діями в процесі кримінального провадження, оскільки вважаємо, що тактичні прийоми є складовою частиною слідчої чи процесуальної дії, тією її найпростішою, елементарною і найдоцільнішою у конкретній слідчій ситуації дією у межах проведення слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії [10, с. 238].

Найчастіше в літературі висловлюється думка, що тактичний прийом – це найбільш раціональний і ефективний спосіб дій або поведінки під час збирання, перевірки, дослідження, оцінювання і використання доказів, або ж що це елементарна, найоптимальніша в конкретній слідчій ситуації дія слідчого або працівника оперативного підрозділу, спрямована на поліпшення цієї ситуації [2; 7; 9]. Деякі вчені-криміналісти тактичний прийом визначають як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення конкретної мети, оснований на психологічному механізмі його реалізації, який є найбільш раціональним та ефективним у певних слідчих ситуаціях [5; 8; 11; 12].

Однак, як видається, наведені вище дефініції дещо спрощені й розмиті. Ми дотримуємося твердження, що тактичний прийом, будучи основним елементом криміналістичної тактики, є науково розробленою і практично апробованою поведінкою (дією) або ж комплексом дій слідчого, а також інших суб'єктів досудового та судового провадження з метою створення найкращих умов для виявлення, збирання, дослідження, перевірки і оцінювання доказової інформації у процесі кримінального провадження [3, с. 213], правда, дещо розвинувши його. Таке наше твердження зумовлено насамперед тим, що не завжди кримінальне провадження завершується досудовим розслідуванням, а часто виникає необхідність застосування тактичних прийомів і під час судового розгляду відповідними суб'єктами провадження. В цьому випадку тактичні прийоми можуть використовувати як державний обвинувач, так і захисник чи навіть суддя, який здійснює судове провадження. Тому можливість використання тактичних прийомів слід поширювати не тільки на стадію досудового розслідування, але й на стадію судового провадження, зокрема, в першій і апеляційній інстанціях (у випадку проведення апеляційного судового провадження в повному обсязі) [4; 6, с. 442]. Тому вважаємо, що використати тактичний прийом може також прокурор (державний обвинувач), адвокат (захисник), суддя, який здійснює судове провадження. На основі такої дефініції тактичного прийому ми дотримуємося твердження про виділення певних ознак або вимог, яким тактичний прийом повинен відповідати [5, с. 179–180]. Такими ознаками, насамперед, є: законність його застосування, етичність використання тактичного прийому, своєчасність застосування, доступність та пізнавальна цінність тактичного прийому. Говорячи про законність як ознаку, що характерна для використання тактичного прийому, слід наголосити, що тактичні прийоми можна застосовувати виключно в межах тих слідчих чи судових дій, порядок проведення яких чітко регламентований кримінальним процесуальним законом. Етичність, як ознака тактичного прийому, регламентує категоричну неможливість застосування в тактичному прийомі неправдивої інформації (обман, введення в оману, психологічний вплив чи тиск, що спричиняє негативні наслідки). Такого виду тактичні прийоми є неприпустимими (неетичними), оскільки вони суперечать вимогам моральності та нормам моралі, які загальноприйняті в суспільстві. Своєчасність застосування тактичного прийому є ознакою, яка регламентує відповідність його застосування конкретному моменту слідчої чи судової дії на конкретному етапі кримінального провадження. Говорячи про доступність тактичного прийому, вважаємо, що така ознака визначає можливість використання тактичного прийому самим суб'єктом кримінального провадження самостійно або ж за допомогою інших учасників кримінального провадження, які наділені спеціальними знаннями. Зокрема це стосується специфічних прийомів виявлення на місці події об'єктів біологічного походження, використання специфічних бухгалтерських прийомів дослідження фінансових документів тощо. Деякі з вчених-криміналістів до обов'язкових ознак тактичного прийому зараховують також їх вибірковість та пізнавальну цінність [5, с. 179–180]. При цьому вибірковість визначається як ситуативність застосування тактичного прийому залежно від обставин, що виникають під час кримінального провадження в процесі проведення слідчих (розшукових) або судових дій. Стосовно

пізнавальної цінності, то ця ознака має за мету отримати нову доказову інформацію з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Вважаємо за необхідне підтримати наукову позицію, яка стосується пізнавальної цінності використання тактичних прийомів. Що ж до ситуативності як окремої ознаки тактичного прийому, то вважаємо, що зазначена ознака охоплена доступністю проведення тактичного прийому особою, яка веде кримінальне провадження у кожному конкретному випадку.

Як вже було наголошено, в криміналістичній літературі під тактичним прийомом розуміють не тільки дію або спосіб діяльності суб'єктів кримінального провадження, але й систему таких дій чи способів діяльності [7, с. 54]. Ми дотримуємось позиції, що система таких дій чи способів діяльності є системою окремих тактичних прийомів і являє собою тактичну комбінацію, що має визначену цільову спрямованість в процесі проведення слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії. Однак дослідження тактичної комбінації дещо виходить за межі нашої статті.

Вважаємо за необхідне також висловити свою позицію з приводу об'ємного наповнення поняття "тактичний прийом". Як видається, не можна ототожнювати тактичні прийоми з окремими, навіть найпростішими слідчими (розшуковими) чи іншими процесуальними діями в процесі кримінального провадження (на цьому ми вже наголошували вище). Вважаємо, що тактичні прийоми є складовою частиною слідчої чи процесуальної дії, тією її найпростішою елементарною і найдоцільнішою у конкретній слідчій ситуації дією у межах проведення слідчої чи процесуальної дії. А сам тактичний прийом охоплює, насамперед: дії, які відповідно до вимог кримінального процесуального закону, а також норм етики та моралі безпосередньо спрямовані на виявлення добросовісності чи недобросовісності учасників кримінального провадження (зокрема, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка); дії, які спрямовані на усунення негативних обставин на шляху вирішення завдань кримінального провадження через негативну позицію певних учасників процесу чи через недобросовісне виконання ними покладених на них процесуальних обов'язків; дії, які спрямовані на розкриття можливостей тих суб'єктів кримінального процесу, які потенційно наділені певною доказовою інформацією, однак існують певні суб'єктивні перешкоди для надання цієї інформації під час проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Висновок. Отже, в тактичному прийомі закладена найоптимальніша лінія можливої поведінки особи, яка веде кримінальне провадження з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. А вже така особа, враховуючи зазначені вище ознаки (вимоги), сама визначає доцільність своїх дій під час використання тактичного прийому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахин В. П., Биленчук П.Д., Кузмичев В. С. (1991). Криминалистические приемы и средства разрешения следственных ситуаций. Киев.
2. Белкин Р. С. (1994). Очерки криминалистической тактики. Волгоград.
3. Белкин Р. С. (1986). Криминалистика. Москва
4. Судебное следствие: состояние и перспективы развития (2003). Москва: Юрлитинформ.
5. Кір'яков В. В., Маковецька Н. Є. (2015). Криміналістика: навч. посіб. Львів. С. 179–180.
6. Когутич І. І. (2009). Про систему криміналістичної тактики та короткий аналіз її складових. *Держава і право*. Вип. 45. Юридичні і політичні науки. Київ.
7. Комиссаров В. И. (1987). Теоретические проблемы следственной тактики. Саратов.
8. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. (1997). Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособ.. Харьков.
9. Москвин Е. О. (2006). Тактический приём. Москва: Юрлитинформ.
10. Мухин Г. Н., Исютин-Федотков Д. В. (2012). Криминалистика: современные проблемы, история и методология. Москва.
11. Шепитько В. Ю. (2002). Теория криминалистической тактики: монография. Харьков.
12. Шепитько В. Ю. (2007). Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харьков.
13. Якушин С. Ю. (1983). Тактические приемы при расследовании преступлений. Казань. С. 7.

REFERENCES

1. Bakhyn V. P., Bylenchuk P. D., Kuzmychev.V. S. (1991). *Криминалистические приемы у средства разрешения следственных ситуаций* [Forensic techniques and means of resolving investigative situations]. Kyiv.
2. Belkyn R. S. (1994). *Ocherky kryminalysticheskoi taktyky* [Essays on forensic tactics]. Volhohrad.,
3. Belkyn R. S. (1986). *Криминалистика* [Forensics]. Moskva.
4. *Sudebnoe sledstviye: sostoianye u perspektivy razvutyia* [Judicial investigation: state and prospects of development] (2003). Moskva: Yurlytynform.
5. Kiriakov V. V., Makovetska N. Ie. (2015). *Криминалистика* [Forensics]: Navch. posib. Lviv. S. 179–180.
6. Kohutych I. I. (2009). *Pro systemu kryminalistichnoi taktyky ta korotkyi analiz yii skladovykh* [On the system of forensic tactics and a brief analysis of its components]. Derzhava i pravo. Vyp. 45. Yurydychni i politychni nauky. Kyiv.
7. Komyssarov V. Y. (1987). *Teoreticheskiye problemy sledstvennoi taktyky* [Theoretical problems of investigative tactics]. Saratov.
8. Konovalova V. E., Shepytko V. Yu. (1997). *Криминалистическая тактика* [Forensic tactics: theories and trends: textbook. manual]: teoryy y tendentsyy: ucheb. posobyе. Kh.
9. Moskvyn E. O. (2006). *Taktycheskyi pryëm* [Tactical reception]. Moskva: Yurlytynform.
10. Mukhyn H. N., Ysiutyn-Fedotkov D. V. (2012). *Криминалистика* [Forensics]: sovremennyye problemy, ystoryia y metodolohiya. Moskva.
11. Shepytko V. Yu. (2002). *Teoriya kryminalysticheskoi taktyky* [Theory of forensic tactics]: monohrafiya. Kh.
12. Shepitko V. Yu. (2007). *Криминалистическая тактика* [Forensic tactics] (systemno-strukturnyi analiz): monohrafiia. Kh.
13. Iakushyn S. Iu. (1983). *Taktycheskiye priemy pry rassledovanyu prestupleniy* [Tactics in the investigation of crimes]. Kazan. S.7.

Дата надходження: 16.04.2021 р.

Nazarii Huzela

Institute of jurisprudence, psychology and
innovative education
Lviv Polytechnic National University
student of magistracy
Institute of computer science
and information technology
Lviv Polytechnic National University
student of magistracy

Mykhailo Huzela

Institute of jurisprudence, psychology and
innovative education
Lviv Polytechnic National University
department of criminal law and procedure
Ph. D., Assoc. Prof

THE ESSENCE OF TACTICAL RECEPTION IN CRIMINALISTICS

The article is devoted to the problem of the essence of tactics in criminalistics. Tactical reception as the main element of forensic tactics is a scientifically developed and practically tested behavior (action) or a set of actions of the investigator, as well as other subjects of pre-trial and judicial proceedings, in order to create the best conditions for detection, collection, research, verification and evaluation information in the course of criminal proceedings. The article presents the positions of forensic scientists on the essence of tactics as a component of forensic tactics. In particular, based on the analysis of many scientific positions, the definition of tactical reception is given, as well as the main features that characterize tactical reception.

The position is expressed that although tactics are an integral part of investigative or procedural action, its simplest elementary and most appropriate in a particular investigative situation action within the investigative or procedural action, but they can not be equated with investigative (investigative) actions. Tactical methods include, first of all: actions which, in accordance with the requirements of criminal procedure law, as well as ethics and morality, are directly aimed at identifying the good faith or bad faith of participants in criminal proceedings (including suspect, accused, victim, witness); actions aimed at eliminating negative circumstances on the way to solving the problems of criminal proceedings due to the negative position of certain participants in the process or due to unscrupulous performance of their procedural obligations; actions aimed at revealing the capabilities of those subjects of criminal proceedings who, although potentially endowed with certain evidentiary information, but there are certain subjective obstacles to the provision of this information during a particular investigative (search) action, etc.

It is pointed out the need to expand the possibilities of using tactics in the judicial stages of criminal proceedings by the relevant subjects of criminal proceedings.

Key words: tactical reception; criminalistics tactics; criminalistic.